

INLEIDING DOOR LENIE DE ZWAAN VAN DE STICHTING CISA OP 28 APRIL 2011 IN HET HUMANISTISCH CAFÉ TE ROTTERDAM

---

1. Inleiding

Er was eens ... . Zo begint menig sprookje waarmee kinderen in een gelukzalige droomwereld worden ondergedompeld. (...) "En zij leefden nog lang en gelukkig", zo eindigt immer het sprookje.

Maar kinderen worden volwassen, en waar de kindertijd ophoudt blijft de wens naar een sprookjeswereld bestaan. Het sprookje moet dus worden voortgezet. En zo geschiedde.

En zie daar, de wereld was koud en leeg. Maar toen verscheen het gezin. Het gezin vervulde de aarde en was een zegen voor de samenleving. De mensen in het gezin zijn volmaakt: er is liefde, onderlinge betrokkenheid en zorg voor elkaar. Het gezin staat garant voor "de moraal en het sociaal kapitaal van de samenleving." Zo staat het in het CDA-Evangelie *Verantwoordelijkheid en zorg voor elkaar; Discussienota over gezins- en familiebeleid*, in het jaar des Heren 2011.

Het gezin is de natuurlijke en fundamentele groepseenheid van de maatschappij, die recht heeft op bescherming door de maatschappij en de Staat. Zo staat het in de CDA-Nota *Gezinsbeleid 2008*, (p. 5). Soms wordt zelfs het gezin voorgesteld als door god ingesteld. Dergelijke verwijzingen zijn in strijd met de Nederlandse wortels van het humanisme en met de scheiding van Kerk en Staat.

Vroeger werd onder de mens alleen de man verstaan, nu is de mens alleen mens als lid van het Gezin.

Het meest uitgesproken voorbeeld van de negatieve tegenhanger van het natuurlijke gezin is de single. Van het gezin als de natuurlijke en fundamentele groepseenheid gaat de suggestie uit, dat het individu in het algemeen en de single in het bijzonder, tegennatuurlijk is.

2. Overheid bepaalt welke persoonlijke relaties waardevol zijn

Deze opvattingen vinden hun weg in wetgeving en worden ingeprent in het collectieve geheugen.

Wetten beïnvloeden de opvattingen van mensen. Als het verplicht meebetalen door alleenstaanden aan regelingen voor werknemers met een partner wordt beargumenteerd met de zorg die partners voor elkaar hebben, dat gaat in het bewustzijn van de bevolking leven dat alleenstaanden geen zorg voor anderen hebben.

'Aan het meebetalen door een alleenstaande aan een nabestaandenregeling voor bijvoorbeeld tweeverdieners ligt ten grondslag de wijze waarop in het kader van het nabestaandenpensioen uitleg moet worden gegeven aan de **solidariteit van een alleenstaande** met hen die in partnerverband leven, luidde het commentaar van de toenmalige staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW). Een andere toenmalige Staatssecretaris van SZW vond dat op de zorgende partner een bijzondere zorgverantwoordelijkheid rust voor degene die op die zorg is aangewezen. En daarom moesten alleenstaande werknemers verplicht meebetalen aan het wettelijk recht op maximaal tien dagen betaald zorgverlof voor de verzorging bij ziekte van een partner of kind. Zorg voor een zieke alleenwonende vriend(in) of bejaarde oom of tante zijn geen uiting van morele waarden.

Bij de overheid heerst het absurde denkpatroon, dat je meer zorg nodig hebt als je samenwoont dan wanneer je alleen woont.

Ook lijkt de overheid ervan uit te gaan dat iemand met het verlies van een partner, om welke reden dan ook, tegelijkertijd zijn of haar moraal verliest. Hij of zij gaat immers behoren tot het legioen van de van moraal gespeende alleenstaanden.

Ook in het erfrecht bepaalt de overheid welke persoonlijke relaties erkenning verdienen.

Erfrecht

Voetvrijstelling nabestaande: Partner E 603.600

Alleenstaande E 2.012

Tarieven: < 118.000 en > 118.000: partner 10% - 20% Alleenstaande E 30% - 40%

Het gebrek aan respect voor de singles uit zich in veel wetten en regelingen: van rijksoverheid, provincie en gemeenten (de provinciale en gemeentelijke heffingen).

Dat bracht in 1995 de Arrondissementsrechtbank in Den Haag ertoe een klacht wegens ongelijke behandeling bij het Pensioenfonds ABP, ongegrond te verklaren met de overweging dat in veel regelingen op sociaal en fiscaal gebied bewust onderscheid wordt gemaakt tussen gehuwden en ongehuwde personen, en/of tussen alleenstaanden en samenwonenden (...) en dat ongelijke behandeling van gehuwden en ongehuwden derhalve rechtstreeks voortvloeit uit een groot aantal wettelijke bepalingen en in zoverre maatschappelijk is aanvaard. (Rb. 1995, nr. AWB 95/591 ABP).

Het betrof een zaak van een alleenstaande vrouw over het verschil in pensioenaanspraken doordat alleenstaanden geen aanspraak hebben op (compensatie voor) nabestaandenpensioen, terwijl alleenstaanden dezelfde premie betalen als gehuwden/samenwonenden.

3. Achterstelling betekent onderdrukking

Gezaghebbende juristen hebben erop gewezen dat achterstelling een specifieke groep betreft die als minderwaardig wordt beschouwd en waarmee geen rekening behoeft te worden gehouden. De jurist S. Stoffelen, voormalig vicepresident van de Hoge Raad, spreekt van onderdrukking bij verboden discriminatie.

In wetten en in het Europese recht (artikel 13 EG-Verdrag) is verboden discriminatie voor expliciet genoemde groepen verboden, waaronder sekse en homogelijkheid. Alleenstaanden, w.o. ook de single homo's/lesbo's zijn begrepen, zijn daarbij niet vermeld. Ex-staatssecretaris Timmermans van Europese Zaken (PvdA) en de Europese Commissie hebben CISA op een desbetreffende vraag laten weten, dat het discriminatieverbod in het Europese recht – waarop de rechtsorde van de Lid-staten is gebaseerd – niet voor alleenstaanden geldt.

Alleenstaanden zijn een groep waarvoor het discriminatieverbod niet uitdrukkelijk geldt.

Achterstelling heeft als belangrijk kenmerk de in materiële vorm, bijvoorbeeld in wetten, tot uitdrukking gebrachte inferioriteit, van minderwaardigheid. Dat houdt in dat het principe van consideratie, van rekening houden met, zich niet hoeft uit te strekken tot de groep in kwestie. Dat betekent dat leden behorende tot die groep, niet hoeven te 'tellen'; het is een groep waarvoor de belangen niet in acht hoeven te worden genomen, die geen onderwerp van aandacht is. Zo'n groep wekt geen warme gevoelens op, maar wordt geconfronteerd met een gebrek aan invoelingsvermogen.

De jurist J.H. Wiggers schrijft in zijn proefschrift: wanneer "iemand gediscrimineerd wordt, is dat een vernedering die een aantasting van de identiteit van die persoon betekent, omdat aan zijn persoonlijke eigenschappen en omstandigheden (veel) minder waarde dan aan die van anderen wordt toegekend."

Alleenstaanden hebben het 'nadeel' dat zij niet, zoals homo's, met fysieke agressie worden geconfronteerd. De in wetten verborgen agressie tegen alleenstaanden wordt echter aan het oog onttrokken.

Daarbij zeg ik wel met nadruk dat agressie tegen homo's natuurlijk onacceptabel is.

4. Keuzevrijheid, als het maar een huwelijk is

De wetenschapper Burkens omschrijft discriminatie als een ongelijke nadelige behandeling op grond van groepsattributen, groepskenmerken, die leden van de groep niet kunnen afleggen, zoals ras of sekse. De juriste Westerveld beweert dat het discriminatieverbod niet op alleenstaanden van toepassing is omdat dit een vrijelijk af te leggen conditie is, anders dan sekse of homogelijkheid.

Waarom zouden alleenstaanden afstand moeten doen van hun 'vrijelijk af te leggen conditie' om gevrijwaard te blijven van discriminatie, en zou dat omgekeerd dan niet met evenveel recht kunnen worden gevraagd van de traditioneel gehuwden?

De negatieve visie op individualisering, in casu de singles, en de op basis daarvan achterstellende wetgeving komt niet uit de lucht vallen.

De wortels van de achtergestelde sociaal-maatschappelijke positie van alleenstaanden liggen in de feodale tijd. Toen werd een scherpe scheiding aangebracht tussen het '**religieus celibataire leven**' als hoeksteen van de religieuze orde en het '**aardse leven**' van de wettig gehuwden als hoeksteen van de sociale orde. In eendrachtige samenwerking brachten de geestelijkheid en de vorst een maatschappelijke ordening aan, waarin de ongehuwden de kloosters zouden bevolken en de wettig gehuwden in kuise seksualiteit voor een talrijk nakomelingschap zouden zorgen. Voor de ongehuwden was de enige legitieme bestaanswijze: god te dienen in het koninkrijk gods. De wereldlijke, niet in religieus verband levende ongehuwden kwamen tussen de wal en het schip terecht: als een onbestemde groep tussen celibaat en huwelijk.

Om de gewenste ordening in de samenleving aan te brengen, had de geestelijkheid de medewerking van de vorst nodig. Daar hadden de dienaren gods een probaat middel op gevonden.

De vorst (keizer Lodewijk de Vrome) werd door de bisschop gezalfd en zo geheiligd. Daarmee zou het koningschap de geschiedenis ingaan als door god ingesteld.

Het huwelijk werd steeds meer verheerlijkt. In de negende eeuw werd het huwelijk getypeerd als een *sociaal instituut* dat berust op een *natuurwet*. In het midden van de twaalfde eeuw verhieven de geestelijken het huwelijk tot het zevende *sacrament* (toegang tot het hemelse rijk).

Daarmee brachten de bisschoppen zichzelf echter in verlegenheid. Er bestonden immers maar zes sacramenten, die door god waren ingesteld. Maar de bisschoppen beschikten over een grote vindingrijkheid: het zevende, huwelijks sacrament had altijd bestaan en werd nu hersteld.

Voor de wereldlijke ongehuwden valt hieruit maar één conclusie te trekken: Zij handelden tegen de natuur en zij hadden bovendien geen deel aan het heil van het goddelijke rijk. Zij hoorden noch tot de wereldlijke, noch tot de religieuze samenleving.

Op allerlei terreinen zijn deze feodale resten nog te herkennen. Zo vinden we onder andere in het eerste lid van artikel 23 van het Internationale verdrag voor burgerlijke en politieke rechten (IVBPR) het gezin als natuurwet terug: *Het gezin vormt de natuurlijke en fundamentele kern van de maatschappij en heeft recht op bescherming door de maatschappij en de Staat.*

Zo is ook in de aanhef van onze huidige wetten de vorst als door god gegeven te herkennen:

Wij Beatrix, bij de gratie Gods, Koningin der Nederlanden, Prinses van Oranje-Nassau, enz. enz. enz.

Het gezin wordt in onze tijd nog steeds als de hoeksteen van de samenleving betiteld.

De overheid lijkt het singlebestaan te beschouwen als een zinloos bestaan. In de feodale tijd was voor hen de enige legitieme bestaanswijze god te dienen in het koninkrijk gods; nu lijkt hun enige legitieme bestaanswijze het gezin te dienen door eenzijdig gerichte solidariteit. In het recht kreeg het alleenstaande zelfstandige individu een plaats toebedeeld als maatschappelijk buitenbeentje, dat buiten de huwelijks maatschappelijke orde valt.

6. Individualisering

De visie op en de behandeling jegens alleenstaanden is symptomatisch voor de weerstand tegen individualisering in de ware zin des woords. Individualisering is mijns inziens terug te voeren op de humanistische gedachte, die het individu centraal stelt tegenover de destijds heersende idee van de ondergeschiktheid van het individu aan de gemeenschap. Het humanisme was één van de geestelijke stromingen in de Renaissance, die van 'het antropocentrisme' (de mens centraal) in tegenstelling tot de religieuze, transcendentale gerichtheid op de hogere macht.

Als kenmerken van, wat we nu individualisering noemen, kunnen we verwijzen naar: eigen verantwoordelijkheid voor de keuzen die iemand maakt met de daarbij behorende plichten en rechten, inclusief de leefsituatie die iemand kiest. Zonder dat de overheid daarbij allerlei belemmeringen en voor- of nadelen aan verbindt. Zowel singles als samenwonenden moeten zich als individu erkend en gerespecteerd weten. Dat hoeft solidariteit niet uit te sluiten, maar die moet gericht zijn op noodzaak, niet op de voorkeur van de overheid. Dus eigen verantwoordelijkheid waar mogelijk, solidariteit waar nodig.

steeds feitelijke dominantie van het huwelijksmodel. Een bekend sociaal mechanisme is, dat mensen nieuwe ervaringen, of veranderingen zoveel mogelijk proberen te vangen in oude, vertrouwde kaders of schema's.

Daarnaast is er de taaheid waarmee gevestigde belangen worden verdedigd. Bij de overheid is dat niet anders. We zien dan ook dat wetten en regelingen zodanig worden aangepast dat de diversiteit aan leefvormen kan worden gevangen in het vertrouwde huwelijksmodel: gelijkstelling van ongehuwd samenwonenden met gehuwden, gelijkgeslachtelijk huwelijk. Alle duo's werden zo gelokt door de voordelen deelachtig worden die voorheen aan gehuwden waren voorbehouden. Voorbeelden daarvan zijn diverse belastingvoordelen en een mild successietarief bij nalatenschappen, partnerpensioenen, en voordelen bij verschillende sociale zekerheidsregelingen. Ook derden zijn verplicht rekening te houden met de 'echtelijke' staat, het zogeheten privaatrecht.

Een zucht van verlichting gonst door de natie: de dominantie van het huwelijksmodel is voorlopig weer gered.

Dominantie van de één betekent ondergeschiktheid van de ander. De dominantie van het huwelijksmodel plaatst 'het individu' dan ook in een ondergeschikte positie.

Mensen hebben de neiging hun eigen groep als de beste te beschouwen. Hun situatie is maatgevend, en zij zijn er van overtuigd, dat hun waarden en normen de 'natuurlijke' zijn. Door de dominante positie die het huwelijksmodel heeft verworven, hebben de duo's hun waarden en normen als algemeen geldend uitgeroepen.

Waarden en moraal zijn echter persoonlijke eigenschappen, geen eigenschappen die aan een specifieke leefvorm, het gezin, zijn verbonden.

De wortels van de exclusieve waardering voor de voortbrenging van nakomelingschap is nergens zo uitdrukkelijk aanwezig als in de Schenkings- en erfeniswet. De milde fiscale behandeling van erfenissen volgt de rechte lijn van de voortplanting, van partners, kinderen, kleinkinderen tot achterkleinkinderen toe. De overige familiebetrekkingen, achtereenvolgens: neven/nichten en broers/zusters, zijn voor de wet geen verwanten meer en zijn in het hoogste fiscale vreemdentarief ingedeeld. Voor ouders is een troostprijs van een kleine verhoogde voetvrijstelling toegestaan.

Politici moeten buiten hun eigen referentiekader treden en zich verantwoordelijk voelen voor álle burgers, inclusief mensen die zich, in welke sociaal verband dan ook, als individu erkend willen weten, en daarnaar moeten zullen handelen!

Dat leidt tot de erkenning van alle soorten persoonlijke relaties.

Dan kom ik vanzelf op 'de sociale familie'.

7. De sociale familie

Volgens de zeer invloedrijke filosoof en ethicus John Rawls komt broederschap niet alleen binnen de familie voor, maar heeft de mens een natuurlijke opvatting van broederschap, die ook tot uitdrukking komt in burgerlijke vriendschap en sociale solidariteit. Hij vindt dat broederschap in de democratische theorie is verwaarloosd.

Relaties op grond vanuit de achtergrond van individualisering moeten een eigen sociale institutie ontwikkelen en als zodanig worden erkend, evenals een traditionele huwelijkse relatie.*

Het gezin moet worden uitgebreid met het begrip van de sociale familie. Het ontbreken van een eigen sociale institutie, en daarmee gepaard gaande erkende wettelijke en sociale status, maakt mensen als individu onzichtbaar en kwetsbaar. Zij zijn onderhevig aan negatieve vooroordelen, die veelal de basis vormen voor achterstelling en discriminatie.

Het Personen- en familierecht in het Burgerlijk Wetboek, dat is beperkt tot huwelijkse banden, moet een eigentijdse invulling krijgen. Daarom moet dat worden uitgebreid met *de sociale familie*. Het individu moet daarbij uitgangspunt zijn. Het individu, en niet het gezin, is de kleinste maatschappelijke eenheid, dat op zijn eigen wijze invulling geeft aan zijn sociale leven, het 'eigen wijze individu'.

Naast de wettelijke verankering en de daarbij behorende rechtsbescherming van gezin en familie, moet ook de sociale familie als duurzaam sociaal verband een wettelijke basis krijgen.

Daarom heeft CISA een leefvormmodel ontwikkeld met het doel om geleidelijk aan het familierecht in het Burgerlijk Wetboek zodanig aan te passen, dat ook mensen buiten het traditionele huwelijkse verband met hun sociale bindingen daarin een plaats kunnen vinden.

De wetgever brengt het personenrecht dan in overeenstemming met de twee Algemene bepalingen waarmee het Burgerlijk Wetboek in Titel 1 van Boek 1 begint.

Allen die zich in Nederland bevinden, zijn vrij en bevoegd tot het genot van burgerlijke rechten (artikel 1:1.1).

Persoonlijke dienstbaarheden, van welke aard of onder welke benaming ook, worden niet geduld (artikel 1:1.2).

Het is aannemelijk dat deze bepalingen zijn terug te voeren op de opstand van de Franse bevolking – met de revolutieuzen Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap – tegen de privileges van de bevoorrechte klassen (adel, geestelijkheid en goeude burgerlijke stand).

Dus: we gaan naar een samenleving, waarin ieder gelijke, wettelijke, burgerrechten geniet en waarin eenzijdige dienstbaarheden van de ene bevolkingsgroep naar de andere zijn uitgebannen.

* Zie "Alleenstaanden staan model, Een leefvormmodel voor gelijke behandeling in een ongelijke samenleving". Uitg. CISA, 's-Gravenhage 1993. ISBN 90-801593-1-X.

8. Herkenbaarheid en zichtbaarheid

Onafhankelijk levende individuen en singles zijn kwetsbaar doordat zij een duidelijk herkenbaar maatschappelijk profiel missen. Het ontbreekt hun aan een heldere sociale en maatschappelijke definitie, dat wil zeggen, aan een eigen institutie met welomschreven sociaal-maatschappelijke rollen, aan een duidelijke plaats en status.

Zo'n ongedefinieerde situatie maakt hen vatbaar voor het ontstaan van vooroordelen en voor stereotype, negatieve beeldvorming. Het gebrek aan sociaal prestige dat daarvan het gevolg is, vindt zijn weg in het beleid van overheid, van belangenorganisaties van werkgevers en werknemers en in sociale gebruiken.

Onafhankelijk, zelfstandig levende individuen, w.o. singles, moeten daarom een duidelijke sociale identiteit en positief zelfbeeld ontwikkelen om zich maatschappelijk zichtbaar te maken en tevens een model vormen waarin mensen zich als individu kunnen herkennen.

Heel belangrijk is, dat zij verwijzen naar hun sociale verbanden en hun sociale omgeving. Zij moeten duidelijk maken welke functies sociale netwerken voor hen hebben en welke onderlinge plichten en verwachtingen dit met zich meebrengt. Laat ze benadrukken dat hun sociale netwerken evenzeer duurzame solidariteitssystemen zijn. Wat te denken van de verzorging bij ziekte van een dierbare vriend(in), van bejaarde ouders, van zieke broers of zussen. Wat te denken van onderlinge sociale steun en hulp bij klussen.

Laten zij ook niet vergeten de grotere mobiliteitsbehoefte te noemen, doordat de zorg zich meestal buiten de muren van de eigen huishouding afspeelt.

Ten slotte moet gebruik worden gemaakt van een terminologie om de aspecten die verbonden zijn aan het sociaal fenomeen singles, te kunnen benoemen.

Vooralsingles kunnen zich profileren door de gemeenschappelijke kenmerken van hun leefvorm te benadrukken. Dat zijn onder meer economische en sociale zelfstandigheid, het individueel runnen van een zelfstandige huishouding, de verplichte taakcombinatie van betaalde arbeid, onderwijs en bijscholing (om op de arbeidsmarkt te kunnen blijven participeren) en huishoudelijke taken. Daarnaast zijn dat het individueel scheppen van kaders om zorg in eigen kring op te vangen, de omstandigheid dat inkomens-, ziekte en arbeidsrisico's niet met een partner kunnen worden gedeeld en een grotere mobiliteitsbehoefte.